

Alternatieven voor schadebestrijding met de nadruk op inrichting en beheer

Ron Beenen, afdeling Fysieke Leefomgeving, Provincie Utrecht

Voorwoord

De aangekondigde presentatie over alternatieven voor schadebestrijding tijdens de netwerkbijeenkomst van 8 februari is helaas komen te vervallen. Tijdens die bijeenkomst is toegezegd dat de presentatie uitgeschreven en nagestuurd zou worden. Met dit document wordt daar invulling aan gegeven. De nadruk in de presentatie ligt op het laten zien van voorbeelden van mogelijkheden in inrichting en beheer die kunnen bijdragen aan het ongeschikt maken van gebieden als voortplantingsgebied voor ganzen.

Inleiding

Laatst las ik in het tijdschrift De Levende Natuur een interessant artikel, waarvan ik u de samenvatting niet wil onthouden:

Het broedsucces van de Grauwe- en Grote Canadese gans in Het Verdronken Land van Saeftinghe

**Bas de Maat
Pepijn Calle
Wannes Castelijns
& Chiel Jacobusse**

In Het Verdronken Land van Saeftinghe (kortweg Saeftinghe) broeden jaarlijks honderden ganzen. Geregeld leveren zomerganzen overlast, maar in Saeftinghe fungeren ze als welkome grazers op plekken waar reguliere begrazing niet mogelijk is. Daardoor zorgen de ganzen voor het behoud van biodiversiteit (kader). Om meer inzicht te krijgen in de ontwikkeling van de ganzenpopulaties is onderzoek uitgevoerd naar het broedsucces van de twee talrijkste ganzensoorten in Saeftinghe: de Grauwe gans (*Anser anser*) en de Grote Canadese gans (*Branta canadensis*). Belangrijke vraag daarbij was of het broedsucces van beide soorten wel voldoende is voor een duurzame instandhouding van de populatie.

Kader. Ganzen als landschapsarchitecten
's Winters komen Grauwe ganzen massaal af op de knolletjes van de Zeebies (*Scirpus maritimus*). Dit leidt tot grote veranderingen in de vegetatie. Grote monotone Zeebiesvelden maken hierdoor plaats voor soortenrijke vegetaties met soorten als Zee-

Figuur 1. Fragment van de eerste bladzijde van een artikel over ganzen in het Verdronken Land van Saeftinghe uit De Levende Natuur 116: 215-221.

De laatste zin van de samenvatting (figuur 1) was wel heel erg prikkelend: Belangrijke vraag daarbij was of het broedsucces van grauwe gans en grote Canadese gans wel voldoende is voor een duurzame instandhouding van de populatie.

Ik was verrast dat er in Nederland nog gebieden zijn, waar men zich zorgen maakt over het duurzaam in stand houden van grauwe ganzen, in dit geval het Verdronken Land van

Saeftinge. In andere delen van het land wordt meestal niet getwijfeld aan de duurzame staat van instandhouding; het kost grote inspanningen om de aantallen van de grauwe gans terug te brengen. Ik kom hier aan het einde van dit verhaal nog wel even op terug, maar laten we nu vooral eens kijken naar de situatie bij ons, in de provincie Utrecht. Ik beperk me hier grotendeels tot de grauwe gans.

Als het vervolg op het landelijke akkoord is er in de provincie Utrecht door diverse partijen vertegenwoordigd in het Projectteam Ganzenbeheer Utrecht (PGU) een provinciale invulling gegeven aan het landelijke akkoord. Dat akkoord is gericht op het enerzijds terugdringen van de schade en anderzijds het zo optimaal mogelijk beschermen van de in ons land overwinterende ganzen. Dat gebeurt in eerste instantie door het beperken van de aantallen van de hier jaarrond verblijvende ganzen gedurende de periode maart tot en met oktober en het realiseren van rust gedurende de wintermaanden. Ik ga daar nu niet verder op in. Belangrijk voor het onderwerp dat hier behandeld wordt is dat er ook in het akkoord aangegeven is dat er ook naar alternatieven gekeken zou worden, naar maatregelen anders dan doden, die genomen zouden kunnen worden om de schade te beperken als de aantalsreductie gerealiseerd was.

Ondertussen is de maatschappelijke vraag naar alternatieven ook toegenomen. En zijn er initiatieven ontplooid om geschiktheid van alternatieve maatregelen te beoordelen door middel van experimenten en onderzoek. Van deze initiatieven zal ik een aantal voorbeelden bespreken, waarvan sommige nog in een heel pril stadium zijn. Voorafgaand zal ik kort schetsen hoe in de praktijk met onderzoeksvragen wordt omgegaan.

Onderzoeken

Onderzoeken die van toepassing zijn op meerdere gebieden in ons land (dus op meerdere provincies) worden neergelegd bij de Commissie Onderzoek van het Faunafonds, die tegenwoordig onderdeel uitmaakt van de uitvoeringsorganisatie BIJ12.

Pilots of heel specifieke onderzoeken die bijvoorbeeld betrekking hebben op situaties die voor een enkele provincie van belang zijn kunnen door de provincies worden uitgevoerd.

De resultaten van bijvoorbeeld verjagingsproeven waarbij lasertechnologie wordt uitgetest kunnen in het hele land toegepast gaan worden. Dat is dan ook typisch een onderzoek dat thuis hoort bij het Faunafonds.

Onderzoek naar de effectiviteit van gebiedsinrichting of beheer is in de meeste gevallen gekoppeld aan heel specifieke omstandigheden en daarbij ligt het voor de hand dat de provincie het initiatief neemt.

Deze Commissie Onderzoek van het Faunafonds heeft momenteel diverse onderzoeken in voorbereiding, waarvan ik de volgende twee even kort wil aanstippen:

- Reviewstudie van de bestaande kennis over verjaagmiddelen.
Vraagstelling daarbij is: wat is de stand van het onderzoek in binnen- en buitenland naar de effectiviteit van, niet dodende, verjagende middelen ten behoeve van de preventie en beperking van faunaschade door beschermd inheemse diersoorten aan landbouwgewassen en bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren?
De oplevering van de resultaten van dit onderzoek is voorzien halverwege 2016.
- Praktijkproef voor de toepassing van lasertechnologie op verjaging van ganzen op gras.

Vraagstelling daarbij is: wat is de effectiviteit van de toepassing van lasertechnologie bij het voorkomen en bestrijden van gewasschade door beschermde inheemse ganzensoorten ? De oplevering van de resultaten van dit onderzoek is voorzien voor december 2017.

Bij de voorbereiding van deze onderzoeken zijn vertegenwoordigers van heel verschillende organisaties betrokken waaronder zowel de traditionele uitvoerders als de soortenorganisaties en dierenbeschermers. Dat zal er ongetwijfeld aan bijdragen dat de resultaten goed gedragen worden.

Inrichting en beheer

Het gebeurt vaak dat ideale broedgebieden voor ganzen gelegen zijn nabij graslandgebieden met een uitstekende kwaliteit gras: voedzaam, eiwitrijk gras, want dat is wat melkveehouders graag hebben. Het is dan interessant om te bekijken of de inrichting of het beheer van gebieden aangepast kan worden om schade op de graslanden te beperken. Ik zal u hieronder wat voorbeelden laten zien, waarbij zich dergelijke situaties voordoen, en mogelijkheden beschrijven om schade of risico's te beperken. Het hoeft immers niet alleen te gaan om het beperken of voorkomen van schade aan gewassen; het kan ook gaan om maatregelen ter voorkoming van risicovolle situaties voor het verkeer.

Ook kan aanpassing van inrichting of beheer bijdragen aan het beperken van geschikt broedgebied, waardoor de aanwas beperkt wordt.

1 Broedgelegenheid in het stedelijk gebied

Figuur 2. Eilandje in waterberging in stedelijke omgeving.

In de provincie Utrecht zien we in het stedelijk gebied vaak waterpartijen die dan ook nog fraai aangelegd en aangekleed worden. Op bovenstaand plaatje zien we zo'n waterpartij in een stedelijke omgeving waar in het midden een langgerekt eiland is aangelegd.

In figuur 3 is het duidelijk zichtbaar dat deze waterpartij met eiland heel dicht bij de bebouwing gelegen is. We zien ook een paar grauwe ganzen die dit eilandje kennelijk al onderzoekt op geschiktheid als broedplek. Uit ervaring weet ik dat dit eilandje jaarlijks door een groot aantal ganzenparen benut wordt om er te broeden.

De reden waarom ik u dit toon is dat er in deze situatie alleen ganzen broeden op het eilandje en niet langs de buitenoevers van de waterberging. De verstoring door wandelaars en de uitlaat van honden draagt er toe bij dat de ganzen zich veilig voelen op het eiland en aan de andere oevers niet. Daar zou dus bij de inrichting al rekening mee gehouden kunnen worden.

Figuur 3. Het zelfde eilandje als op figuur 2, maar gezien vanuit een andere hoek.

2. waterpeilbeheer

Soms kan het waterkwantiteitsbeheer een oplossing bieden bij het voorkomen van het broeden door ganzen.

In een extensief recreatiegebied waar voor de inrichting al rugstreepadden voorkwamen is bij de inrichting met deze soort rekening gehouden en zijn er ondiepe plassen aangelegd (figuur 4) en is het reliëf onregelmatig gemaakt. En inderdaad heeft deze bijzondere

paddensoort hier een geschikte leefomgeving gevonden. Dat is een prima voorbeeld van een geschikte inrichting waarbij extensieve recreatie goed te combineren is met maatregelen voor een bedreigde soort. In een ander deel van het gebied is een grote plas gecombineerd met een

Figuur 4. Voortplantingsgebied van de rugstreepad in een extensief recreatiegebied.

Figuur 5. Rugstreepad.

eiland met daarop een bomenbegroeiing. De terreindelen die aan deze plas grenzen zijn begroeid met een grasachtige vegetatie (figuur 6).

In de meeste jaren wordt het eilandje gebruikt door ganzen om er rustig te kunnen broeden. Om de plas wordt vaak gewandeld met honden waardoor de buitenranden van de plas als broedgebied niet geschikt zijn. De ganzenkuikens die geboren worden op de eilandjes foerageren op de graslanden er om heen, en bij naderend gevaar vluchten de ganzenfamilies het water op. Dat resulteert in de meeste jaren in een grote aanwas, waarbij de ganzen halverwege juni, als de kuikens vol in de veren zitten en de ouderdieren geruid hebben, vertrekken in de richting van het buitengebied om zich daar te goed te doen aan het kwalitatief betere gras bij de boeren.

Enkele jaren geleden, bleek de waterstand in de plas lang hoog te blijven waardoor de eilandjes in de broedperiode van de ganzen nog onder water stonden(waterstand vergelijkbaar met figuur 7). In dat jaar werd er in deze plas in het geheel niet gebroed. Dat was aanleiding om de beheerder te vragen of het mogelijk is om in alle voorjaren de waterstand kunstmatig gedurende enkele weken hoog te houden. Dat bleek in deze situatie niet mogelijk; de plas heeft een natuurlijk waterstandbeheer. Maar dat neemt niet weg dat het zinvol is om bij de

Figuur 6. Plas voor extensieve recreatie, waar rustig broedgebied voor ganzen gecombineerd is met grasland en vluchtgelegenheid.

Figuur 7. Zelfde plas als in figuur 6 met ondergelopen eilandje.

aanleg van nieuwe plassen de mogelijkheid van een kunstmatig peilbeheer te overwegen. Het is een sleutel om het broeden van ganzen (die immers vroeg broeden) te ontmoedigen terwijl het broeden van andere vogels niet beïnvloed hoeft te worden.

3. vegetatiebeheer

Figuur 8. Verschillende beheerders zijn de oorzaak van uitblijven van beheer waardoor ongewild een geschikt broedbiotoop ontstaat met risico's voor de verkeersveiligheid tot gevolg.

In figuur 8 zien we een situatie waarbij in de omgeving van een verkeersknooppunt ongewild een situatie ontstaan is die uitermate gunstig is voor broedende ganzen. Direct langs de weg wordt het vegetatiebeheer uitgevoerd door de wegbeheerder en afhankelijk van de eigendomssituatie kan dat iets verder van de weg een andere beheerder zijn. In het getoonde geval heeft er in het grensgebied tussen de twee beheerders al jarenlang geen beheer plaatsgevonden waardoor er een voor ganzen ideale moerasbegroeiing is ontstaan (figuur 9) met gevolg dat er door grauwe ganzen gebreed wordt en er ook vaak ganzenfamilies in de wegranden worden waargenomen. Inmiddels zijn er gesprekken geweest met de beide beheerders; een oplossing lijkt voor de hand te liggen, maar zal vanwege de verschillen in besluitvorming tussen verschillende organisaties nog even op zich laten wachten. In 2016 zal er nog gestreefd worden naar beperking van de reproductie door nestbehandeling, en mogelijk dat in 2017 met een aangepast beheer het probleem op deze plek beheerst wordt.

Figuur 9. Moerasbegroeiing die is ontstaan na uitblijven van beheer.

4. predatie door gehouden of wilde dieren

In het natuurbeheer worden vaker landbouwhuisdieren ingezet om natuurdoelen te bewerkstelligen. Denk maar eens aan runderen of paarden die zorg dragen voor begrazing al of niet jaarrond of gekoppeld aan een beperkte periode. Eerder noemde ik al nestbehandling waar het gaat om het beperken van de aanwas bij ganzen. Van nestbehandling weten we dat die alleen effectief is als er in een bepaald gebied bijna alle nesten worden behnadeld. De reden daarvoor is dat de overgebleven kuikens een hogere overlevingskans hebben, waardoor het effect bij onvolledige nestbehandling te niet gedaan wordt.

Er zijn gebieden waar het lastig is om alle nesten op te sporen. In zulke gebieden zouden landbouwhuisdieren misschien hulp kunnen bieden. Het gaat dan om landvarkens die een grote mate van zelfredzaamheid hebben. Het Hongaarse ras ‘Mangalitzá’ voldoet hier aan.

Figuur 10. Mangalitzavarkens.

Deze varkens worden in toenemende mate gehouden vanwege het kwalitatief hoogwaardige vlees, maar ze worden ook ingezet bij de bestrijding van de invasieve plantensoort reuzenbereklauw.

Het zou goed zijn om een pilot te starten om gedurende de broedperiode van ganzen, mangalitzavarkens in te scharen. Varkens zijn dol op eieren en zouden mogelijk in sommige gebieden zinvol ingezet kunnen worden. Dat zou dan in gebieden kunnen waar geen wilde zwijnen voorkomen. Omdat er in het oosten van de provincie Utrecht af en toe wel eens wilde zwijnen worden gesignaleerd lijkt een pilot in het westen geschikt. Het is echter nog niet gelukt om een geschikte locatie voor zo'n pilot te vinden. Het is noodzakelijk om bij zo'n pilot niet alleen te kijken naar de invloed van de varkens op de ganzenpopulatie, maar ook naar de invloed op andere (natuur)waarden. Door het wroeten van varkens kan meer dynamiek ontstaan die in bepaalde situaties wel, maar in andere zeker niet gewaardeerd wordt.

Discussie

De resultaten van dit onderzoek bevestigen de vermoedens dat de aanwas van beide ganzensoorten onvoldoende is voor instandhouding van de populatie. Dit werd in 2014 grotendeels veroorzaakt door predatie door Vossen. In jaren met extremere hoogwaters vroeg in het seizoen zal het aandeel nesten dat mislukt door predatie kleiner zijn. Zo blijkt dat de

Figuur 11. Fragment uit de discussie bij het artikel in de Levende Natuur over ganzen in het Verdrongen Land van Saeftinge.

Eerder schreef ik dat ik nog terug zou komen op het artikel over de ganzen in het Verdrongen Land van Saeftinge. Aan het begin deed ik daar een beetje lacherig over, maar nu sluit ik daarmee af met een wat serieuzere ondertoon.

Het antwoord op de vraag over de duurzame instandhouding was ‘nee’ en dat werd voor een belangrijk deel bepaald door de vos als predator. Het zou in bepaalde delen van de provincie een optie zijn om de vos als partner te beschouwen om de ganzenpopulatie te beperken. Dat vraagt echter om een maatwerk aanpak en dat is sinds de landelijke vrijstelling van de vos, helaas niet mogelijk. Ik roep in herinnering dat de provincie Utrecht tijdens het vossensymposium (figuur 12) geprezen werd vanwege het maatbeheer van vossen. Bij dat beheer bleven de vossen in sommige gebieden buiten schot. In andere gebieden, bijvoorbeeld de delen van de provincie met belangrijke weidevogelgebieden werd de vos juist intensief bestreden. Een dergelijke aanpak zou mogelijkheden bieden om in bepaalde delen van de provincie vossen minder te bestrijden. Een dergelijke aanpak is natuurlijk niet in alle delen van de provincie zinvol, maar sinds 2005 niet meer mogelijk. In dat jaar is de vos weer op de

Figuur 12. Verslag van het vossensymposium uit 2004.

landelijke vrijstellingslijst geplaatst en is bestrijding overdag overal toegestaan. Ondanks ons verzoek om de vos onder de nieuwe wet, de Wet natuurbescherming, niet weer op de landelijke vrijstellingslijst te plaatsen, is niet gehonoreerd. Maatwerkbeheer is daardoor alleen mogelijk indien eigenaren en gebruikers van grote aaneengesloten terreinen op vrijwillige basis meedoen.

Ik heb u voorbeelden laten zien van mogelijkheden in inrichting en beheer die kunnen bijdragen aan het ongeschikt maken van gebieden als voortplantingsgebied voor ganzen. Dergelijke situaties zijn in allerlei delen van de provincie te vinden. Ook heb ik aangegeven dat niet alle oplossingen overal toepasbaar zijn. Het gaat immers om maatwerk. Het is echter essentieel dat eigenaar, grondgebruiker en beheerder bereid zijn om mee te werken. Het verkrijgen van medewerking blijkt nu een van de meest lastige en tijdrovende onderdelen bij deze aanpak. Alleen door een gezamenlijke inzet kan inrichting en beheer in relatie tot schade- en risicobeperking bij ganzen succesvol worden. Het is dan ook essentieel dat u allen in uw eigen omgeving alert bent op situaties die voorkomen of verbeterd kunnen worden.

Ganzen in stedelijk gebied

Eerder schreef ik over ganzen die broeden in het stedelijk gebied en hoe dat in bepaalde situaties voorkomen kan worden. De exacte omvang van het probleem is echter niet bekend. In 2016 zullen voor het stedelijk gebied van Utrecht en Amersfoort de broedlocaties van ganzen door SOVON in opdracht van de provincie in kaart gebracht worden. Dat geeft een eerste blik op de omvang van deze problematiek en handvatten voor de aanpak.

Andere mogelijkheden om ganzenproblematiek te beheersen

Het eerder genoemde onderzoek van het Faunafonds levert mogelijk geschikte alternatieven op. Gebleken is echter dat er nog steeds behoefte is aan nieuwe verfrissende ideeën. Provincie en Faunabeheereenheid hebben de mogelijkheid van een stage onderzoek besproken met Hogeschool VHL in Velp. Er is een goede kans dat er in de herfst van 2016 een stageproject gedaan wordt waarbij uitgegaan wordt van de ecologie van de grauwe gans en er gekeken wordt in welke levensfasen ingegrepen kan worden om de populatie te beheersen. De eerder genoemde voorbeelden van ingrijpen in de broedgelegenheid kan dan misschien nog uitgebreid worden met andere innovatieve methoden.

Voor vragen, en vooral suggesties, met betrekking tot alternatieven bij de aanpak van de ganzenproblematiek kunt u met mij contact opnemen via ron.beenen@provincie-utrecht.nl